

⚠ Deze tekst is geautomatiseerd gemaakt en kan nog fouten bevatten. Digibron werkt voortdurend aan correctie. Klik voor het origineel door naar de pdf. Voor opmerkingen, vragen, informatie: [contact](#).

Publicatiedatum: 25 april 1998

Tussen Colijnstraat en Lomboklaan

Het oordeel dat men over de geschiedenis uitspreekt moet zowel hard als mild zijn

Herman Langevelde's recentelijk verschenen Colijnbiografie "Dit leven van krachtig handelen" (Amsterdam, 1998) heeft een ware rel veroorzaakt. Het boek zelf is een goedopgebouwd betoog, dat op genuanceerde wijze Colijns leven interpreteert. De rel gaat voornamelijk over een klein gedeelte uit het boek, dat, zoals zo langzamerhand gebruikelijk, door de pers is opgeblazen.

Door dr. Ewald Mackay

Langeveld laat in het desbetreffende gedeelte zien hoe Colijn in Lombok vrouwen en kinderen, ondanks dat ze hem om genade smeekten, liet executeren, terwijl hij in de rook van een verse sigaar zijn verlegenheid met de kwestie wegblijs. Het beeld van Colijn ligt sindsdien vergruizeld op straat. Colijn is uit de gratie. In Woudrichem heeft een PvdA-wethouder zelfs voorgesteld -wat een veilig heldendom- om de Colijnstraat aldaar een andere naam te geven.

Ik moest toen ik de discussie in de media rond Colijns 'oorlogsmisdaden' volgde, denken aan het boek van een van onze helden van de middelbare school: James Baldwin, "No name in the street". Dat boek begint met de bijbeltekst waaraan de titel van het boek is ontleend. Het is een tekst

Reformatorisch Dagblad

- Print pagina
- Broninformatie
- Deel via twitter
- Deel via facebook
- Bewaar in evernote
- Bekijk origineel
- Link naar dit artikel
- Pagina(s):
opin
- Opmerkingen:
met foto
-

Advertenties

uit het boek Job (hoofdstuk 18:17): "Zijn gedachtenis zal vergaan van de aarde, en hij zal geen naam hebben op de straten". De "hij" dat is nú, volgens het schervengericht van de media, Hendrikus Colijn.

Het is, in algemene zin gesproken, niet gering wanneer men iemands naamsgedachtenis voor een deel of geheel teniet wil doen. Binnen de joodse traditie wordt dat bijvoorbeeld gedaan wanneer men de naam noemt van een van de tirannen die de geschiedenis rijk is. Men zegt na het noemen van de naam van Hitler of welke moderne Haman dan ook: "moge de gedachtenis van zijn naam uitgewist worden".

Eigen duisternis

Men moet wel hele goede redenen hebben voor een dergelijk oordeel over iemands daden. Het is bovendien bijzonder riskant om naar aanleiding van een 'rel' als rechter over de geschiedenis te oordelen. Bijna gretig springt de morele verontwaardiging hier zijn slachtoffer op de nek: een soort compensatie voor de eigen duisternis. Vaak loopt men dan juist de grootste risico's om in het klein te vervallen in de fouten die door anderen in het groot zijn begaan. Zeker als die anderen zich niet meer kunnen verdedigen omdat ze geschiedenis zijn, wordt kritiek snel veilig en goedkoop. Kritiek moet riskant zijn!

Mijns inziens is er ook in het huidige mediagericht rond Colijn veel oneigenlijks. Standrecht heet dat. Dat kan natuurlijk niet. Het geheugen van deze verontwaardiging is overigens vaak bijzonder kort: werd in 1962 niet al door W. H. Nagel Colijns "Bataafse christendom" aan de kaak gesteld?

De vraag is wat men dan wel moet doen, wanneer men met dergelijke feiten geconfronteerd wordt. Deze vraag is in de kwestie Colijn een geschiedkundige vraag. Mag de historicus of de journalist die over het verleden schrijft rechter over de geschiedenis zijn? Wat is, met andere woorden, de ethiek van (de journalistiek over) de geschiedschrijving?

De rel rond Colijn in de media -en niet Langevelds boek zelf- vormt een heel goed hulpmiddel ter beantwoording van deze vraag naar de ethiek. Ik meen dat een goede

"historische ethiek" minimaal de volgende (vijf) elementen omvat.

De verre naaste

Men moet álle mensen uit het verleden als "verre naasten" verstaan. Deze "verre naastenliefde" kan en moet evenzeer gelden voor Colijn als voor de door Colijns executiepeloton gedode verre naasten, de Lombokse vrouwen en kinderen. Het suggestieve verwijt van Jan Kuijk in Trouw van 15 april aan Van Deursen -dat hij het verzwijgen van de feiten door Puchinger en Van Reest als "naastenliefde voor de doden" zou verstaan- is dan ook volkomen onterecht (zie ook het Reformatorisch Dagblad van 23 april, waarin Van Deursen inzake zijn "verre naastenliefde" geciteerd wordt: Als er gesproken moet worden, dan wordt er gesproken).

Een moderne Trouw-recensent moet mijns inziens over Colijns misdaden schrijven alsof het de misdaden van zijn eigen grootvader betreft. Een Colijn-adept daarentegen moet Colijns daden lezen alsof het de daden van een 'rode dominee' betrof. Men moet zich realiseren waar men staat en hoe subjectief men staat tegenover een persoon.

Ikzelf sta bijvoorbeeld heel negatief ten opzichte van Colijn. Ik ben geen colijniaan. Ik heb een uitgesproken en ingebakken afkeer van dat dominante, conservatieve heerschap. Hij heeft de arbeiders verschrikkelijk in de kou laten staan. Ik zie bij Colijn veel conservatisme en weinig christelijke bewogenheid: ik moet dus vreselijk uitkijken om niet te gaan juichen wanneer ik Langevelds onthullingen lees. Maar ik dwing mijzelf hem te lezen alsof ik mijn grootvader lees.

De context van een daad

Men moet heel genuanceerd de context van in het verleden verrichte daden verstaan. Dit wil niet zeggen dat hiermee geldt dat alles wordt goedgepraat. Nee, "tout comprendre c'est tout pardonner" (alles begrijpen is alles vergeven) geldt hier zeker niet. Wat geldt is: eerst begrijpen en dan (als het móét) oordelen.

Als het gaat over de context van Indië dan geldt dat de koloniale periode door de meeste Nederlanders als een vanzelfsprekendheid werd beschouwd. Tevens geldt dat

"drie jaar Japan erger was dan 300 jaar Nederland". S. T. Cnossen vestigt in een brief in Trouw (20 april) de aandacht op het feit dat de Lombokse expeditie een verzoek om hulp aan de Nederlandse koloniale macht was van de inlandse Sassaks tegen hun wrede overheersers, de Balinezen.

Hans Ester vestigt in Trouw (22 april) met een beroep op de geschiedschrijver van "De Lombok-expeditie", W. Cool (1896), de aandacht op de wijze waarop Balinese soldaten bewust hun vrouwen als moreel schild inzetten tegen de Nederlanders. (Langeveld legt in een reactie op de media terecht (in Trouw van 23 april) de nadruk op het feit dat zijn boek al deze nuances bevat.) In zijn meest generieke zin geldt tenslotte dat oorlog zo onvoorstelbaar is, dat we onszelf steeds moeten vragen wat wij zouden gedaan hebben in dergelijke situaties. Hier geldt, om het met Ranke te zeggen, dat de historicus oud moet worden om goed te kunnen verstaan. Hij moet, wil hij een goede empathie hebben -en dat is niet hetzelfde als sympathie- eigenlijk ook soldaat op Atjeh of Lombok geweest zijn. De daders hebben ook hun tragiek - denk aan de Nederlandse soldaten die als slachtoffer van de Duitsers na 1945 in Indië in het volste vertrouwen de Nederlandse zaak te dienen toch onrecht begingen.

Men moet, wanneer men het verleden bekritiseert, allereerst zoeken naar kritische geluiden uit de tijd die men bekritiseert zelf. Terecht hanteert Kuijk in het genoemde Trouw-artikel ook dit argument: Er waren tijdgenoten van Colijn die wel uit gewetensnood handelden (zo de infanteriekapitein J. J. B. Fanoy). Pas dan, in laatste instantie, kan en mag men vanuit de context komen tot een oordeel.

Een uitgebalanceerd oordeel

De historicus moet zijn oordeel op het niveau van de enkele persoon die beoordeeld wordt goed uitbalanceren. Iemands positieve bijdragen aan de geschiedenis dienen in de beeldvorming niet te worden overwoekerd door zijn negatieve daden. De situatie dient hier per persoon verschillend te worden beoordeeld. De filosoof B. Delfgaauw is letterlijk kapotgemaakt doordat zijn oorlogsverleden volledig uit balans aan de kaak werd gesteld. Inderdaad was hij korte tijd lid van een fascistische

organisatie. Dat hij echter snel zijn verkeerde keuze inzag en in de oorlog zelfs joden geherbergd heeft, is in de door de Volkskrant opgezette hetze geheel ondergesneeuwd.

De schrijver Ferdinand Céline is een briljant schrijver én een verschrikkelijke antisemiet. Dat kan samengaan en die zaken moeten ook beide genoemd worden. Bij Colijn zal hier ook genuanceerd dienen te worden gesproken.

Hiermee zeg ik niet dat het feit zelf niet zijn volle gewicht moet krijgen. Wel dat Colijn -ongeacht hoe men zijn politiek taxeert- een immense bijdrage aan de Nederlandse cultuur heeft geleverd.

Zelfkritiek

De historicus die over het verleden een oordeel uitspreekt moet zijn eigen heden ook onder kritiek stellen. Het is niet zo moeilijk om de fouten van onze verre naasten te zien. Hoe komt het toch dat wij het kolonialisme of de slavernij volstrekt zeker als fouten uit het verleden zien, terwijl het verleden ze als bijna vanzelfsprekend genereerde en accepteerde? Wanneer men zich een denkbeeldige 22e-eeuwer voorstelt, wat zou hij dan verstaan als de verbijsterende blinde vlek van ons? Onze loonslavernij? De verwoesting van het milieu? De indirecte moord op de Derde Wereld, die ons economische systeem op zijn collectieve geweten heeft? Welke naambordjes laat onze salonheld uit Woudrichem stáán? We zien vaak wat de groep ziet waarin we leven. Is moed vaak niet de moed van de enkeling om te zien wat de groep niet ziet of wil zien?

Het gaat voor de historicus niet alleen om de duiding door ons van het verleden, maar ook om zijn houding in het heden. Waar staat hij zelf? Wat ziet hij zelf? Wanneer men dit element van zelfkritiek loslaat dan is het risico van een samengaan van geleerdheid en onmenselijkheid even groot als onder Hitler-Duitsland.

Christelijke ethiek

De historicus die over het verleden oordeelt moet de ethiek als uitgangspunt nemen. Wanneer men vanuit de christelijke traditie het verleden probeert te verstaan, dan is de christelijke ethiek voor hem een hulpmiddel om zich tegen fouten te beschermen. Het christelijk geloof en de

theologie kunnen hier een goede richtinggever zijn. De christelijke ethiek denkt vanuit God. Gods goedheid en liefde vormen de ankerpunten van de ethiek; de ethiek is verankerd in God Zelf.

Sommige dingen zijn dan naar mijn overtuiging in tijdloze zin verkeerd en onrechtvaardig. Het God tot partijganger voor de eigen zaak maken. De identificatie van Gods wil met de eigen nationale geschiedenis. Het in wreed sadisme doden van overwonnen vijanden; het verkrachten van de vrouwen van je vijanden. Ik meen in principiële zin ook -in en na alle begrip en empathie- het kolonialisme; de slavernij uit de negentiende eeuw; het onbegrip tegenover de arbeider; het antisemitisme door alle eeuwen van de kerk heen; het nazisme én het communisme en het "échec" van de kerken hiertegenover (behoudens de hoopvolle uitzonderingen).

Het oordeel dat men hier ten laatste over de geschiedenis uitspreekt dient de hardheid én mildheid te hebben -ook ten aanzien van Colijn- die Obermanns oordeel over Luthers antisemitisme heeft: "Hier hast du geïrrt, Bruder". Hier geldt: wanneer men spreken moet kan men niet zwijgen.

Billijke ethiek

Vanuit deze vijf punten kan men naar mijn overtuiging tot een billijke ethiek van de geschiedschrijving komen. Hiermee doet men de verre naaste mijns inziens recht. Er is aldus een verzameling "checks and balances" aangelegd, waarmee men zich voor fouten en valkuilen kan behoeden. In positieve zin kan de geschiedschrijving van de naamloze slachtoffers dan ook een taak zijn én een daad van gerechtigheid. Zoals Ger Harmsen het ziet: archivaris van de moeizame strijd om het bestaan. De sporen van dit zwoegen worden niet uitgewist, maar 'vergaard' in de "botaniseertrommel" van de geschiedschrijver. Spreekt de Schrift hier niet in het beeld van de fles waarin God het leed vergaart? "Message in a bottle". De geschiedenis van "Geen naam in de straten" krijgt dan een naam. De geschiedenis van "No name in the street" krijgt zelfs een naambordje: Lomboklaan, Atjehstraat of gewoon -naar een Hollandse zwoeger op een scheepswerf- Jan de Bruinstraat. Moge de gedachtenis aan de naamloze niet uitgewist worden. In de woorden van James Baldwin: "Go tell it on

the mountain"! Dat is historische ethiek.

De auteur is historicus en docent geschiedenis.

Op Digibron -en alle daarin opgenomen content- is het databankrecht van toepassing. [Gebruiksvoorwaarden](#). Data protection law applies to Digibron and the content of this database. [Terms of use](#)